

LITERAIR HANDWERK IN HANDELINGEN?

• Gerard Kramer

De titel van dit artikel, maar dan zonder vraagteken, was de titel van de rede die J.Smit Sibinga op 20 april 1970 hield bij de aanvaarding van zijn ambt als hoogleraar in de uitlegging van de geschriften van het Nieuwe Testament en de oud-christelijke letterkunde aan de Universiteit van Amsterdam. Een jaar later begon ik zelf mijn studie klassieke talen en geschiedenis aan de Vrije Universiteit, eveneens in Amsterdam.

Ik hoorde voor het eerst van deze rede tijdens mijn studie daar toen er op college door een hoogleraar aandacht voor werd gevraagd, en ik vond de inhoud ervan meteen al fascinerend. Maar of het allemaal klopte, en wat ik ermee moest? Ik wist het toen niet, en ik weet het nog steeds niet goed. Maar ik kreeg de rede recent te pakken, en na lezing leek het me een uitdaging de lezers van Focus met de inhoud bekend te maken. Waarom een uitdaging? Omdat de oorspronkelijke auteur kennis van het Nieuwtestamentisch Grieks bij zijn gehoor en lezers bekend veronderstelde, en dat kan (en wil) ik niet doen.

Wat wilde Smit Sibinga zijn gehoor laten weten? Dat, naar zijn vaste overtuiging, Lukas bij het schrijven van zijn proza een bijzondere techniek toepaste. Smit Sibinga bracht het als een hypothese, maar was ervan overtuigd dat hij het bij het rechte eind had. Ook op andere Schriftgedeelten heeft hij deze hypothese toegepast.

Het tellen van lettergrepen...

Smit Sibinga meende dat Lukas bij het schrijven van zijn Griekse tekst in elke zin en in elke episode nauwkeurig het aantal lettergrepen regelde. Op die manier zou hij zijn tekst hebben gedoseerd en geredigeerd, ja een speciale ordening daarin hebben aangebracht die op een bijzondere manier uit de aantallen lettergrepen zou blijken. Met een techniek van 'getelde lettergrepen' heeft Lukas - als dit klopt - de omvang en de opbouw van (in dit geval) de delen van zijn boek Handelingen bepaald, via een soort getallensymboliek.

... en het rekenen met letters

Dit heeft namelijk alles te maken met nog weer een andere manier van rekenen, en die wordt met een rabbijnenwoord gematria genoemd: men vervangt de letters van een woord, of vooral een naam, door hun getalswaarde. Dat kon behalve in het Hebreeuws ook

in het Grieks moeiteloos, want de letters deden ook daar tevens dienst als cijfers: 1-2-3 werd geschreven als alfa-bèta-gamma. De getalswaarde van een woord kreeg men door de letters als cijfers te lezen en deze cijfers vervolgens als getallen bij elkaar op te tellen. Het zo verkregen getal staat symbolisch voor het woord of de naam. Smit Sibinga geeft als voorbeeld de stad Athene, Gr. Athènai. Die naam wordt herkend in het getal 79, want $a + th + è + n + a + i = 1 + 9 + 8 + 50 + 1 + 10 = 79$. Ièsous (Jezus) is op die manier 888, kurios (Heer) 800, enz. Smit Sibinga telde ook het aantal lettergrepen per woord, zin, episode bij elkaar op, en 'rekende' het op die manier verkregen getal terug naar een voor dat gedeelte kenmerkend woord, een kenmerkende persoon of een kenmerkende naam. Hij meende dat op die manier ook de indeling zichtbaar wordt die Lukas bij het schrijven voor ogen stond. Wat Smit Sibinga meende zichtbaar te maken, was dat de natuurlijke, logische indeling van Lukas' tekst door hem ondersteund werd door de gecreëerde opbouw in lettergrepen. Het zou gaan om een 'bewuste en berekende vormgeving', waar ook de uitlegger baat bij kan hebben. Het wordt tijd voor een aantal voorbeelden.

Voorbeelden

Wat bij Lukas ook vaak meespeelt, legt Smit Sibinga uit, is het verschijnsel isokolon: twee opeenvolgende zinnen of zinsdelen hebben allebei een even groot aantal lettergrepen.

Als Paulus op het strand van Miléte afscheid neemt van de oudsten van de gemeente in Efeze, gaat het er emotioneel aan toe. Ze zijn vooral bedroefd om het woord dat hij gezegd had, dat ze zijn gezicht niet meer zouden zien. Letterlijk vertaald staat het er zo: '... het meest bedroefd over het woord dat hij gezegd had, dat ze zijn gezicht niet meer zouden zien' (Hand.20:38) - in het Grieks tweemaal 17 lettergrepen.

Een soortgelijk - en misschien aanmerkelijk krachtiger - isokolon is de aanhef van Paulus' rede op de Areopagus: 'Wat u dan zonder het te kennen vereert, dat verkondig ik u' (Hand.17:23) - in het Grieks tweemaal 10 lettergrepen. Maar de techniek gaat, aldus Smit Sibinga, hier nog verder. De eerste paar regels van Paulus' toespraak, Hand.17:22b-25, zijn opgebouwd uit tweemaal 79 lettergrepen - en laat nou 79, zoals we hierboven zagen, de getalswaarde van de stad Athene zijn!

Smit Sibinga wijst erop dat ook Morgenthaler, een Duitse geleerde, al in 1949 meende te hebben vastgesteld dat symmetrie een bijzonder kenmerk was van Lukas' compositietechniek. Morgenthaler vond, wat hij noemde, een 'Zweiheitsgesetz' in de woorden, zinnen, paragrafen en in het hele 'Doppelwerk' Lukas-Handelingen. Als voorbeeld geeft Smit-Sibinga het gedeelte Hand.4:32-37, het gedeelte over de gemeentelijke eendracht in Jeruzalem. Volgens zijn telling is dit gedeelte een afgerond geheel, opgebouwd uit tweemaal 46 plus tweemaal 74, is samen 240 lettergrepen, volkomen in balans. Op dezelfde manier geteld blijkt ook Petrus' verantwoording in Hand.11:5-17 te analyseren. De eerste helft, vs.5-11, is opgebouwd uit $60 + 60 + 30 + 90 = 240$ lettergrepen; de tweede helft, vs.12-17, heeft precies dezelfde omvang. Is dit toeval? Is dit gekunsteld? Wie het weet mag het zeggen. In ieder geval blijkt ook Petrus' toespraak in Caesarea, bij Cornelius thuis, symmetrisch te zijn opgebouwd: Hand.10:34b-38 en vs.39-43 zijn twee gelijke helften van elk 205 lettergrepen. Diezelfde omvang, aldus nog steeds Smit Sibinga, heeft ook de direct voorafgaande passage, 10:30-34a, waarin Cornelius het woord voert.

Ook in Hand.2, het gedeelte over de uitstorting van de Heilige Geest, houdt Petrus een toespraak in twee gelijke delen: Hand.2:14b-24 telt 444 lettergrepen, en het vervolg, vs.25-36, ook. Dat is samen 888 - een getal dat al in de 2e eeuw blijkens Irenaeus beroemd was als de getalswaarde van de naam Jezus.

Nog twee verbluffende voorbeelden

Een indrukwekkend uitgewerkt voorbeeld geeft Smit Sibinga in Hand.26. Volgens hem beschrijft Paulus eerst in vs.14-18 zijn levensopdracht in 212 lettergrepen. Daarna hoe hij daaraan gehoorzaamde, vs.19-23, eveneens in 212 lettergrepen. Eerder in zijn toespraak, in vs.9-13 vertelde hij hoe het kwam dat hij op weg was naar Damaskus en wat hem daar overkwam - opnieuw in 212 lettergrepen. Het grootste en belangrijkste deel van zijn toespraak, vs.9-23, beslaat dus 636 lettergrepen. Wat daarna komt is een gedachtewisseling waarin Festus, Agrippa en Paulus het woord voeren. Paulus spreekt daar nog 159 lettergrepen uit, dat is een kwart van 636. Bezieet men de totale omvang van Paulus' woorden, inclusief de inleiding van 268 lettergrepen in vs.2-8, dan bedraagt het totaal $(636 + 159) + 268 = 1063$ lettergrepen. Daarvan zijn er precies 163 de weergave van wat de hemelse stem heeft gezegd, en komt Paulus op 900 lettergrepen. Nog

>>

niet zijn genoemd en geteld het begin (vs.1) en het slot (vs.28-32), voor zover daar Agrippa en Festus en ook de verteller aan het woord zijn. Zij volbrengen hun taak in nog eens 212 lettergrepen. Het hele hoofdstuk beslaat dus $1063 + 212 = 1275$ lettergrepen. Dat is, volgens Smit Sibinga, de getalswaarde van Heer, Gr. kurios (= 800) en Agrippa, Gr. Agrippas, (= 475)

Dat er $4 \times 212 = 848$ lettergrepen zijn geteld, zoekt Smit Sibinga in de getalswaarde van het woord basileus, koning.

Het laatste voorbeeld van Smit Sibinga dat ik noem betreft Hand.12. Na een inleiding van 150 lettergrepen (vs.1-5a) volgen drie episodes van 312 lettergrepen elk. Aan het eind van de eerste (vs.10) vertrekt de engel die Petrus heeft bevrijd, aan het eind van de tweede (vs.17) vertrekt Petrus, en aan het eind van de derde episode vertrekken Barnabas en zijn reisgenoten (vs.25). Drie episodes van, zoals opgemerkt, 312 lettergrepen. Volgens Smit Sibinga is 312 de getalswaarde van Gr. aggelos (spreek uit: angelos), oftewel engel. Tweemaal is het immers een engel die in de loop van de gebeurtenissen ingrijpt...

Wat moeten we hiermee?

Tja, wat moeten we hiermee? Aan de ene kant oogt de vinding van Smit Sibinga bijzonder knap. Heeft Lukas werkelijk zo ingenieus geschreven?

Toch heb er enkele vragen bij:

1. Kunnen dergelijke lettergreep-tellingen ook in andere hoofdstukken plaatsvinden, met even bijzondere resultaten? Waarom in het ene hoofdstuk wel, in het andere niet? En wie bepaalt dat?
2. Kunnen op deze manier verkregen getalswaarden niet ook heel andere kernwoorden opleveren dan de door Smit Sibinga gesuggereerde? M.a.w.: hoe ondubbelzinnig en bindend zijn zijn suggesties? Als ik alleen al zie hoe veel suggesties er zijn gedaan om het getal van het beest, 666 in Openb.13:18 tot een concrete naam of titel te herleiden... En van dat getal weten we zeker dat de Geest het heeft laten opschrijven!
3. Nog belangrijker is dan ook de vraag of Lukas, of liever de Heilige Geest, datgene wat hierboven gepresenteerd is, werkelijk allemaal in de tekst aangebracht heeft. Missen we iets als we dat er niet 'uithalen'? Moeten we dit soort kennis gebruiken bij het oplossen van tekstkritische vraagstukken, zoals Smit Sibinga soms doet? Of moeten alle uitleggers die Grieks kennen, de tekst van het Nieuwe Testament eerst in lettergrepen opdelen voordat ze verbanden in de tekst kunnen ontdekken? Ik zie geen Schriftuurlijke reden om deze laatste vragen niet ontkennend te beantwoorden. Het komt op mij toch allemaal enigszins gezocht en spitsvondig over. Of ben ik hier gewoon niet geestelijk of slim genoeg voor? Maar toegegeven, het blijft een fascinerend onderwerp...!